

हैं सांघावें काइ किरिटी । तुहीं देखिलें आंपुलिया दीठी ।
मीं सुदामेयांचिया सोडीं गांठी । पहुवेयांलागि ॥ ३९० ॥

पैं गा भक्ति एकि मीं जाणें । तेथ सानें थोर न ह्यणें ।
आहीं भावांचे पाहुणे । भलेतेया ॥ ३९१ ॥

एर पत्र पुष्प फळ । तें भजावेया मीस केवळ ।
आमचा लागु निखळ । भक्तितत्त्व ॥ ३९२ ॥

ह्यणौनि अर्जुना अवधारीं । तूं बुद्धि एकि सोपारी ।
तरि साहाजें आपुलां मंदिरीं । अवसरोचित ॥ ३९३ ॥

यत्करोषि यदश्नासि यजुहोषि ददासि यत् ।
यत्तपस्यसि कौन्तेय तत्कुरुष्व मदर्पणम् ॥ २७ ॥

हे कौंतेया, तूं जें करतोस, जें भोगतोस, जें हवन करतोस,
जें देतोस, ज्यासाठी तप करतोस तें मला समर्पण कर.

जे जे काहीं व्यापार करिसी । कां भोग हान जे भोगिसि ।
अथवा यज्ञीं यजिसी । नानाविधीं ॥ ३९४ ॥

ना तरि पात्रविशेषें दानें । कां सेवकांसि जीवणें ।
तपादि साधनें । व्रतें करिसी ॥ ३९५ ॥

तें क्रियाजात आघवें । जें जैसें निफजैल स्वभावें ।
तें भावना करुनि करावें । माझेया मोहरा ॥ ३९६ ॥

परि सर्वथा आपुलां जिवीं । केलेयाची से काहीं नुरावी ।
ऐसीं धूनि कर्म देयावीं । माझां हातीं ॥ ३९७ ॥

शुभाशुभफलैरेवं मोक्षयसे कर्मबंधनैः ।
संन्यासयोगयुक्तात्मा विमुक्तो मामुपैष्यसि ॥ २८ ॥

अर्जुना ! हें काय सांगायला पाहिजे ! पोह्यांसाठी मी सुदाम्याच्या
वस्त्राच्या गाठी स्वतः सोडीत होतो हे स्वतःच्या डोळ्यांनी पाहिलेच आहे.

म्हणून, मी फक्त एक भक्ति ओळखतो. मग तेथें लहान थोर ही
भेदकल्पना कधीच करीत नाही. वाटेल त्याच्या प्रेमाचा पाहुणा होतो.

बाकी पान, फूल, फळ यांचे अर्पण करणें, हें भक्तीचे केवळ निमित्त,
यावांचून माझ्या प्राप्तीकरिता निःसीम प्रेमभक्तीच उपयोगी आहे.

म्हणून अर्जुना, ऐक. प्रथम तूं आपली एक चुट्टी वश करून घे. जर हें जुळेल,
तर तुझ्या मनोरूपी मंदिरात मला विसरू नकोस, माझे सतत स्मरण ठेव.

यत्, करोषि, यत्, अश्नासि, यत्, जुहोषि, ददासि, यत्
यत्, तपस्यसि, कौन्तेय, तत्, कुरुष्व, मदर्पणम्

तूं जे जे कांही कार्य करशील, किंवा जे भोग भोगशील,
अथवा, ज्या पुष्कळ प्रकारच्या यज्ञांनीं माझे यजन करशील,

किंवा सत्याग्नीं जीं जीं दानें करशील, अथवा तू आपल्या नोकरांना
जीं वेतनें देशील; किंवा तपादि साधनें आणि व्रतें आचरशील.

त्या त्या समग्र क्रिया, जशा जशा सहज घडतील,
तशा तशा माझ्या प्रीत्यर्थ, माझे ध्यान ठेवून करीत जा.

परंतु असें करतांना त्यांत अहंकाराचा लेशही असतां
कामा नये; याप्रमाणें सर्व कर्म शुद्ध करून मला अर्पण कर

शुभाशुभफलैः, एवम्, मोक्षयसे, कर्मबंधनैः,
संन्यासयोगयुक्तात्मा विमुक्तः, माम, उपैष्यसि

अशा प्रकारें, कर्माचीं जीं शुभाशुभफलरूप बंधनें, त्यांच्यापासून तूं मुक्त होशील.
च अशा रीतीने तुझे अंतःकरण योगयुक्त झाल्यामुळे तूं मला प्राप्त होशील.

मग अग्निकुंडीं बीजे घातलीं । तियें अंकुरदशे जेचि मूकलीं ।
तेचि न फळती चि मज अर्पिलीं । शुभाशुभें ॥ ३९८ ॥

आगा कर्मि जें उरावें । तें तिहीं सुखदुःखीं फळावें ।
आणि तेयातें भोगावेया यावें । देहा एका ॥ ३९९ ॥

तें उगणिलें मज कर्म । तेव्हां चि पूसलें जन्म ।
जन्मासवें श्रम । चरिचिल ही गेले ॥ ४०० ॥

हणौनि अर्जुना एयापरीं । पहिचा वेळु नचैल भारी ।
हे संन्यासयुक्ति सोपारी । दीधली तुज ॥ ४०१ ॥

एया देहाचिये बांधवडी न पडिजे । सुखदुःखाचां सागरीं न बुडिजे ।
सुखें सुखरूपां घडिजे । माझेया चि आंगा ॥ ४०२ ॥

समोऽहं सर्वभूतेषु न मे द्वेष्योऽस्ति न प्रियः ।
ये भजन्ति तु मां भक्त्या मयि ते तेषु चाप्यहम् ॥ २९ ॥

मी सर्व भूतांच्या ठिकाणीं समभावानें व्यापक आहे, मला कोणी प्रिय नाही च माझा कोणी शत्रू
नाही, तथापि जे भक्त मला प्रेमानें भजतात ते माझ्यांत च मी देखील त्यांच्या ठिकाणीं आहे.

तो मीं पूसयी कैसा । तरि जो सर्वभूतीं कां सरिस्या ।
जेथ आप परु ऐसा । विभागु नाही ॥ ४०३ ॥

जें एया मातें जाणौनि । अहंकाराचा कुरुठा मोडूनि ।
जीवें कर्म करूनि । भजत मातें ॥ ४०४ ॥

ते वर्तत ही असति देहीं । परि देहि ना ते माझां ठांडं ।
आणि मीं तेयांचां हृदयीं । समग्रु असैं ॥ ४०५ ॥

मग अग्निकुंडांत बीजे घातलीं, कीं तीं पुनः अंकुरदशेला प्राप्त होत नाहीत,
त्याप्रमाणे मला अर्पण केलेल्या कर्माचे चांगले किंवा चाईट काहीच फळ मिळत नाही.

अर्जुना, ज्या वेळेंला कर्म शिळक राहतात, त्या वेळेला त्यांचें फळ
भोगण्या करितां जीवाला कोणत्या तरी देहाचा आश्रय करावा लागतो.

तें कर्म त्या क्षणीं मला अर्पण केलें, तर लागलीच जन्ममरण चुकतें;
आणि जन्म नाहीसा झाल्याबरोबर जन्मानंतर येणारे कष्टहि नाहीसे झाले.

म्हणून, अर्जुना, हें असें कर्मसंन्यासाचें सोपें चर्म तुजहातीं दिलें आहे, त्यात वेळ
लावू नको, नाहीतर कर्ममुक्त होण्यास तितकाच जास्त वेळ लागणार नाही काय ?

देहरूपी बंदिखान्यांत पडावें लागत नाही, सुखदुःखाच्या समुद्रांत बुडावें लागत
नाही आणि सुखरूप जें माझे स्वरूप, त्याच्याशीं अनायासें ऐक्य होतें.

समः, अहम्, सर्वभूतेषु, न, मे, द्वेष्यः, अस्ति, न, प्रियः,
ये, भजन्ति, तु माम्, भक्त्या, मयि, ते तेषु, च, अपि, अहम्

तो मी कसा आहे हे विचारलेस तर जो मी सर्व प्राण्यामध्ये सारखा
व्यापून राहिलेला आहे, तिथें आपले आणि परके असे भेदस्वरूप काहीं नाही.

जे अशा माझ्या स्वरूपाला जाणतात, आणि अहंकाराचा
ठाव पुसून, सर्व भावानें च सर्व कर्मानें मला भजतात,

ते आपल्या देहाचे ठिकाणीं आहेत, असे दिसत असले, तरी ते वास्तविक देहांत
नसतात, ते माझ्या ठिकाणीं रंगलेले आहेत च मी त्यांच्या अंतःकरणांत संपूर्ण आहे.

सविस्तर वटन्व जैसें । बीजकणिकेमाझि असे ।
आणि बीजकणु । वर्ती जेचि ॥ ४०६ ॥

तेचि आह्वा तेयां परस्परें । बाहिरि नांवांचीं चि अंतरें ।
वांचूनि आंतुवटे वस्तुचिचारें । मीं ते चि ते ॥ ४०७ ॥

आतां जाइयांचें जैसें लणें । आंगावरि आहाच वाणें ।
तैसें देह धरणें । उदास तेयांचें ॥ ४०८ ॥

परिमळु निगालेयां पवनापाठीं । मागां उंस फूल देंठीं ।
तैसें आयुष्याचिये मुठी । केवळ देह ॥ ४०९ ॥

एरु अवष्टंभु जो आघवा । तो आरूढौनि मद्वाचा ।
मज चि आंतु पांडवा । पैठा जाला ॥ ४१० ॥

अपि चेत्युदुराचारो भजते मामनन्यभाक् ।
साधुरेव स मन्तव्यः सम्यग्व्यवसितो हि सः ॥ ३० ॥

अत्यंत दुराचारी असूनही जर अनन्यभावानें माझा भक्त बनून मला भजत
असेल, तर तो साधूच समजला पाहिजे. कारण तो यथार्थ निश्चयी पुरुष आहे.

ऐसनि भजतेनि प्रेमभावे । जेया शरीर ही पाठिं न पवे ।
तेणें भलेतिये होआवे । जातिचेयां ॥ ४११ ॥

आणि आचरण पांतां सुभटा । तो दुष्कृतांचा चि कीरु सेलवांटा ।
परि जीवित वेचिलें चौहटां । भक्तीचां किं ॥ ४१२ ॥

आगा अंतिचीया मती । साचपण पुढिली गती ।
ह्यणौनि जीवित जेणें भक्ती । दीन्हलें शेषीं ॥ ४१३ ॥

तो आदीं जर्ही अनाचारी । तर्ही सर्वोत्तमू चि अवधारीं ।
जैसा बुडाला महापुरीं । न मरतु निगाला ॥ ४१४ ॥

वडाच्या वृक्षाचा संपूर्ण विस्तार जसा त्याच्या बीजांतच
असतो आणि बीजही जसे वटवृक्षांच्या ठायी गुप्त असते,

त्याप्रमाणे मी व माझे भक्त यांचा परस्परान्त बाहेर नांवाचाच भेद
असतो. वास्तविक विचार केलेला तर, ते व मी एकच आहोत.

जसा दुसऱ्याचा उसना आणलेला दागिना आपण वरकरणी अंगावर घातला, तरी त्याविषयी
आपलेपणा वाटत नाही, त्याचप्रमाणे त्यांचें देह धारण करणें उदासीनपणाचें असतें.

फुलांचा सुगंध चाऱ्याबरोबर निघून गेल्याबरोबर मागें केवळ देंठाला जसें सुगंध
नसलेले फूल राहतें. त्याप्रमाणे केवळ आयुष्य आहे म्हणून देह राहिलेला असतो.

अर्जुना, कर्तेपणाचा जो अभिमान भक्ताचे ठिकाणीं दिसतो तो मलाच
येऊन मिनळतो, अर्थात ते स्वतःला माझ्यापेक्षा वेगळे मानीत नाहीत.

अपि, चेत्, सुदुराचारः भजते, माम्, अनन्यभाक्,
साधुः, एव, सः, मन्तव्यः, सम्यक्, व्यवसितः, हि सः

ज्याप्रमाणे अनन्यप्रेमाने जो माझे भजन करितो, मग तो कोणत्याही
जातीचा असला तरी त्याला पुन्हा जन्मच प्राप्त होत नाही.

आणि अर्जुना, त्यांचे आचरण पाहतां दुर्वर्तनाचा जणू तो अर्क !
तरी ज्यांनी आपल्या आयुष्याचा शेवट भक्तिमार्गात केला आहे;

अरे, अंतकाळीं जशी बुद्धी होईल, तीच गती खरोखर पुढील जन्मीं
प्राप्त होतें; म्हणून ज्यानें आपले जीवनसर्वस्व अंतीं भक्तीला वाहिलें,

तो पूर्वचयांत जरी दुराचरण करणारा असला तरी तो सर्वतोपरी उत्तमच
आहे, हें समज. जसा एखादा मनुष्य महापुरात बुडूनही न मरता बाहेर निघावा

तेयांचें जीवित ऐली थडिये आलें । ह्यणौनि बुडालेपण वायां जेवि गेलें । तेवि नुरे चि पाप केलें । सेवटिचिये भक्ती ॥ ४१५ ॥

एयालागि दुष्कृती जर्ही जाला । तर्ही अनुतापतीर्ही न्हाला । न्हाउनियां मजआंतु आला । सर्वभाचें ॥ ४१६ ॥

परि आतां पवित्र तेयाचें कुळ । अभिजात्य तें चि निर्मळ । जन्मलेयाचें फळ । तेयाचेया चि जालें ॥ ४१७ ॥

तो चि सकळ पढिनला । तपें तो चि तपिनला । अष्टांगु अभ्यासिला । योगु तेणें ॥ ४१८ ॥

हे बहुत असो पार्था । तो उतरला कर्मै सर्वथा । जेयाची अखंड आस्था । मज चि लागि ॥ ४१९ ॥

अवघेया चि मनोबुद्धिचिया राहाटी । भरौनि एकनिष्ठतेची पेटी । मजमाझि किरीटी । निक्षेपिली जेणें ॥ ४२० ॥

क्षिप्रं भवति धर्मात्मा शश्वच्छांतिं निगच्छति ।
कौन्तेय प्रतिजानीहि न मे भक्तः प्रणश्यति ॥ ३१ ॥

तो लवकरच धर्मात्मा होतो सदा टिकून राहणारी परम शांती पावतो.
हे अर्जुना रे, माझा भक्त कधी नाश पावत नाही असें निश्चित जाण.

तो आतां अवसरें मजसारिखा होईल । ऐसा हान भाऊं तुज जाईल । हां गा अमृतांतु राहिल । मरण केवि ॥ ४२१ ॥

पैं सूर्य जो वेळु नुदैजे । तेया वेळा चि नांव रात्रि किं ह्यणिजे । तेवि माझेये भक्तीचिण कीजे । तें महापाप न्हवे ॥ ४२२ ॥

ह्यणौनि तेयाचेया चित्ता । माझी जचळीक जाली पांडुसुता । तेव्हां चि तो तत्वता । माझें रूप ॥ ४२३ ॥

तसा तो जिवंत निघाल्यामुळें आतां त्याची बुडत असण्याची स्थिति व्यर्थ गेली; तसेंच अंतकाळच्या भक्तीनें पूर्वी आचरलेलें पाप पुसलें जातें.

म्हणून एखादा पुरुष जरी दुराचारी असला, तरी पश्चात्तापाच्या तीर्थात सुस्नात होऊन जर तो सर्व भावांनी माझ्या ठिकाणीं अनन्य झाला,

तर त्याचे कुळ पवित्र समजावें, तसेंच शुद्ध आणि श्रेष्ठ आहे, व जन्मास आल्याचें फळ जी भक्ति तीही त्याला प्राप्त होते.

त्याला सर्व शास्त्रें वगैरे अवगत होतात, त्याला तपाचेंही आचरण केल्याचें श्रेय मिळते किंवा अष्टांग योगाची सिद्धि मिळते.

अर्जुना, आतां हा विस्तार पुरे. ज्याची आवड अखंड माझ्या ठिकाणीं आहे, तो सर्वच कर्मबंधनांतून बाहेर निघाला.

हे किरीटी, एकनिष्टारूप पेटीत मनोबुद्धीचे सर्व व्यापार भरून ती पेटी सर्वस्वीं माझ्या स्वार्थीन केली, तो अशा प्रकारें कर्मातीत होतो.

क्षिप्रम्, भवति, धर्मात्मा, शश्वत्, शान्तिम्, निगच्छति,
कौन्तेय, प्रति, जानीहि, न, मे, भक्तः, प्रणश्यति

तो भक्त आतां कालांतरानें मटूप होईल. असा जर तुझा कदाचित् समज होईल, पण बाबा ! अमृतामध्ये राहणाऱ्याला कसें मरण येईल.

जोपर्यंत सूर्य उगवत नाही तोपर्यंत रात्र म्हटली जाते. तसें माझ्या भक्तीचाचून जें जें करणें, तें तें महापातक नव्हे काय ?

अर्जुना, याकरिता भक्ताच्या चित्तास माझें स्वरूपसान्निध्य प्राप्त होतें, तेव्हांच खरोखर तो माझ्या स्वरूपाला पावतो.

जैसा दीपें दीपु लाविजे । तेथ चि आदिलु कोणु हें नेणजे ।
तैसा सर्वख्यें मज भजे । तो मीं चि होउनि ठाके ॥ ४२४ ॥

मग माझी नित्य शांति । तेया ते दशा ते चि कांति ।
किंबहुना माझे जीति । माझेनि जावें ॥ ४२५ ॥

एथ पार्था पुडुतीं पुडुतीं । तें चि तें सांघों केती ।
तन्ही मियां चाड तरि भक्ती । न विसंभिजे ॥ ४२६ ॥

अगा कुळाचेया चोखटपणा नलगा । आभिजात्यें झनं श्लाघा ।
व्युत्पत्तीचा ही वाउगा । सोसु कां वाहा ॥ ४२७ ॥

कां रूपें वयसा माजा । आथिलेपणें काह्या गाजा ।
एकु भाअं नाहिं माझा । तरि पालाल तें ॥ ४२८ ॥

कणेंविण सोपटें । कणिसें लागलीं आथि एकदाटें ।
काइ कराल गोमटें । चोस नगर ॥ ४२९ ॥

नां तरि सरोवर आटलें । रानीं दुःखिया दुःखियें भेटलें ।
कां वांझा फूलीं फूललें । झाड जैसें ॥ ४३० ॥

तैसैं सकळ तें विभव । अथवा कुळज्ञानगौरव ।
जैसैं शरीर आहे सावयव । परि सीस चि नाहिं ॥ ४३१ ॥

तैसैं माझेया भक्तीविण । जळो तें जियालेपण ।
आगा पृथ्वीवरि पाखाण । नसति काइ ॥ ४३२ ॥

पैं हींचरांची दाट साउली । सज्जनीं जैसी वाळिली ।
तैसीं पुण्ये डावलूनि गेलीं । अभक्तांतें ॥ ४३३ ॥

नींबु नींबोळीं मोडौनि आला । तरि काउळेयांसि सुकाळु जाला ।
तैसा भक्तिहीनु वाढिनला । दोषां चि लागि ॥ ४३४ ॥

ज्याप्रमाणे एका दिव्याने दुसरा दिवा लावला असतां पहिला दिवा कोणता, ते
ओळखता येत नाही त्याप्रमाणे सर्वभावाने माझे भजन करणारा, मीच होऊन जातो.

मग माझी नित्य असलेली जी स्वरूपशांति, माझी उच्चतम स्थिती
च तेजही त्याला मिळते, किंबहुना तो माझेच जीवन जगत असतो.

अर्जुना ! आतां चारंवार तेंच ते काय सांगायचे ! माझ्या
प्राप्तिची जर तुला इच्छा असेल, तर भक्ती मुळीच सोडू नकोस.

अरे, कुळाच्या चांगुलपणाची आवश्यकता नाही, कुळाच्या कुलीनत्वाची प्रशंसा
करावी लागत नाही, मग विद्वत्तेचा तरी उगीच सोस पाहिजे कशाला ?

उत्तम सुखरूपानें च तारुण्यानें मस्त कां व्हावें ? संपन्नपणाचा डौल
कशासाठी ? एक माझे अनन्य प्रेम नसेल तर सर्व पसारा निष्फळ आहे.

दाण्याशिवाय रिकामीं कणसैं जरी पुष्कळ दाट असलीं, तरी काय उपयोग ?
नगर सुंदर आहे पण त्यांत वसती नसेल तर त्याचा काय उपयोग ?

अथवा सरोवरांतील पाणी आटावें, रानात एका दुःखिताला दुसरा दुःखी
भेटला तर काय अर्थ ? अथवा एखाद्या झाडाला वांझ फुलाचा बहर यावा;

त्याचप्रमाणें, सर्व वैभव, कुल अथवा जातीचा मोठेपणा व्यर्थ होय. जसे
शरीराला यथासांग सर्व अवयव आहेत, पण जीव तेवढा नाही, तर काय अर्थ ?

त्याप्रमाणेच माझ्या भक्तीचांचून जें जिवंतपण त्याला
आग लागो. अरे पृथ्वीच्या पाठीवर थोडे का दगड आहेत ?

हिवरांची गर्द छाया ज्या प्रमाणें सत्पुरुष टाळतात,
त्याप्रमाणे खरी पुण्ये भक्तीहीन लोकांना टाळून जातात.

निंबाचे झाड निंबोळ्यांनीं अगदीं मोडून जाण्याइतकें भरून आलें, तरी कावळ्यांचीच
चंगळ होते, त्या प्रमाणें भक्तिहीन मनुष्य केवळ पापाकरितांच वाढलेला असतो.

कां खंडरसीं खापरीं चाडिलें । वाढूनि राति चौहटां सांडिलें ।
तेथ सुणेयांचां ऐसैं जालें । जेयापरीं ॥ ४३५ ॥

तैसैं भक्तिहीनाचें जीणें । कां संपत्ति ही न सकृत जाणणें ।
तें संचंसारदुःखासि अवंतणे । उंगरिलें गा ॥ ४३६ ॥

ह्यणौनि कुळ उत्तम नोहावें । जाती अंत्यां हीं होआवें ।
वरि देहाचेनि नावें । पशु ही लाभो ॥ ४३७ ॥

पाहें पां सावजें हातिरुं धरिलें । तेणें तिया काकुळती मातें
स्मरिलें । किं तेयाचें पशुत्व वावो जालें । पातलें मातें ॥ ४३८ ॥

मां हि पार्थ व्यपाश्रित्य येऽपि स्युः पापयोनयः ।
स्त्रियो वैश्यास्तथा शूद्रास्तेऽपि यान्ति परां गतिम् ॥ ३२ ॥

कारण हे अर्जुना ! स्त्रिया वैश्यव शूद्रादिक आणि पापयोनींचेही जे कोणी असतील
ते देखील माझा आश्रय करून भक्तीच्या योगाने परमगतीला प्राप्त होतात.

आगा नाव घेतां ओखटी । जे आघविया अधमाचां सेवटीं ।
तिये पापयोनीं हीं किरीटी । जन्मले जे ॥ ४३९ ॥

ते पापयोनि मूढ । मूर्ख जैसे दगड ।
परि माझां ठांडे दृढ । सर्वभावें ॥ ४४० ॥

जेयांचिया वाचे माझे आलाप । दीठि भोगी माझें चि रूप ।
जेयांचें मन संकल्प । माझे चि वाहे ॥ ४४१ ॥

माझेया कीर्तीविण । जेयांचे रीते नाहीं श्रवण ।
जेयां सर्वांगा भूषण । माझी सेवा ॥ ४४२ ॥

जेयांचें ज्ञान विषो नेणे । जाणिवा मज चि एकातें जाणे ।
जेयांसि ऐसैं लाभे तरि जीणें । यज्ञविं मरण ॥ ४४३ ॥

अथवा षडरसयुक्त अन्न खापरांत चाडलें आणि ते रात्री
चौकात नेऊन टाकले तर तें सर्व कुत्र्याच्याच उपयोगांला येतें,

त्याप्रमाणेंच भक्तिहीन पुरुषांचे जीवितचरित्र असतें. जो स्वप्नांतही पुण्यमार्गाचें
आचरण जाणत नाही, त्याने जणू संसारदुःखाला आमंत्रण दिलेले असते.

याकरितां कुळ उत्तमच असावयास पाहिजे असें नाही. जात अंत्यजाची असली
तरी चालेल, किंवा तो पशूचा देह मिळालेला जीवही असो, तो मला प्रियच असतो,

अर्जुना ! पहा नक्राने गजेंद्राला धरलें तेव्हा त्या गजेंद्राने दीनपणानें
माझें स्मरण केलें, व माझी प्राप्ती झाल्यामुळे त्याचें पशुत्व लय पावलें.

माम्, हि, पार्थ, व्यपाश्रित्य, ये, अपि, स्युः, पापयोनयः,
स्त्रियः, वैश्याः, तथा, शूद्राः, ते अपि, यान्ति, पराम्, गतिम्

अगा, ज्यांची नांवें उच्चारणेंही अमंगळ, अशा नांवांच्या हीन जातींतली
अत्यंत हीन जाती, त्या पापरूप जातीमध्ये जे जन्मास आले,

अशा पापयोनींत जन्मून शिवाय मूर्खपणानें जर केवळ
दगड; परंतु माझ्या ठिकाणीं सर्वस्वी दृढ भाव आहे;

ज्यांच्या मुखावाटे मजविषयींचेबोल जे सर्वत्र माझेच रूप पाहतात,
आणि ज्यांचे मन निरंतर माझ्याविषयींच संकल्प करतें,

माझ्या कीर्तिश्रवणावांचून ज्यांचे कान अन्य काही करण्यास मोकळे
नसतात, सर्व भावाने सेवा हेच ज्यांना आपल्या देहाचे भूषण वाटते,

ज्यांचे ज्ञान शब्दादिक विषयांना न जाणतां मला एकालाच जाणतें. आणि या सर्व
गोष्टी अशा घडल्या तर त्यांना जिणें सुखावह नाहीतर जगणे मरणप्राय वाटतें;

ऐसां आघवां चि परीं पांडवा । जिहिं आपुलेयां सर्वभावां ।
जियावेयालागि ओलावा । मीं चि केला ॥ ४४४ ॥

ते पापयोनी हीं होंतु कां । ते श्रुताधीत न्हवतु कां ।
परि मासिं तूंकितां तूकां । तूटि नाहिं ॥ ४४५ ॥

पाहे पां भक्तिचेनि आथिलेपणें । दैत्यें देवां आणिलें उणें ।
मांझें नृसिंहत्व लेणें । जेयाचिये महिमे ॥ ४४६ ॥

तो प्रह्लादु गा मजसाटीं । घेतां बौहें सदा किरिटी ।
कां जें मियां देयावें ते गोठी । तेयाचिया जाडे ॥ ४४७ ॥

येऱ्हाविं दैत्यकुळ साचोकारें । परि इंद्रु ही सरि न लाहे उपरें ।
हणौनि भक्ति गा एथ सरें । जाति अप्रमाण ॥ ४४८ ॥

राजाझेचीं अक्षरें आथि । तिये चर्मा एका जेया पडति ।
तेया चर्मासाटिं जोडति । सकळाही वस्तू ॥ ४४९ ॥

वांचून सोनें रूपें प्रमाण नोहे । एथ राजाज्ञा समर्थ आहे ।
तें चर्म चि एक जें लाहे । तेणें वीकति आघचीं ॥ ४५० ॥

तैस्यें उत्तमत्व तैं तरे । तै चि सर्वज्ञता सरें ।
जें मनोबुद्धि भरे । माझेनि प्रेमें ॥ ४५१ ॥

हणौनि कुळें जाती वर्ण । हें आघवें चि गा अकारण ।
एथ अर्जुना माझेपण । सार्थक एक ॥ ४५२ ॥

तैं चि भलतेणें भावें । मना मज आंतु एणें होआवें ।
आलें तरि आघवें । माधील तैं वाओ ॥ ४५३ ॥

तैस्यें तंव चि वाहळा वोहळ । जंव न पवति गंगाजळ ।
मग होउनि ठाकति केवळ । गंगारूप ॥ ४५४ ॥

या प्रमाणें अर्जुना, सर्व प्रकारांनीं ज्यांना आपल्या
जीवन सर्वस्यासाठीं माझाच एक आधार घेतला,
ते पापयोनींत जन्म घेतलेले असोत किंवा ते जरी विद्याहीन असले तरी त्यांची
माझ्याशीं तुलना केली असतां, मी व ते यांच्यात काही भेद राहत नाहीत.
अर्जुना, पाहा. भक्तीच्या संपन्नतेनें दैत्यांनींही देवांना खालीं पाहावयास
लाविलें आहे. ज्याच्या थोर भक्तिमुळे मला नृसिंहाचा अलंकार घालावा लागला.
मजकरितां कित्येकांनीं त्या प्रल्हादाचीच उपासना केली, त्या एका भक्तीनें,
मजपासून प्राप्त होणाऱ्या गोष्टी दुसऱ्यास प्राप्त करून देण्यास तो समर्थ झाला.
एरचीं त्याचें कुळ वास्तविक दैत्याचें, पण इंद्रासही त्याची बरोबरी
करता येत नाही. म्हणून इथें भक्तीचा महिमा, जातीला कांहीं किंमत नाहीं.
चामड्याच्या तुकड्यावर राजाझेची अक्षरे ठसविलेली असतील
तरी त्या चर्मखंडाच्या मोबदल्यात सर्व वस्तू प्राप्त होतात.
तोच राजाझेच्या अक्षरांचा ठसा नसेल तर सोने व चांदी नुसती असली तर ते नाणे
म्हणून चालत नाही, त्याच राजशिव्याच्या कातड्यानें सर्व वस्तू विकत मिळतात.
त्या प्रमाणे आपला उत्तमपणा त्याच वेळेला टिकेल;
तेंव्हाच मोठेपणा व सर्वज्ञपणा यांचा डौल शोभतो.
म्हणून कूळ, जात, वर्ण हे निष्कारण आहेत. अर्जुना,
एक माझ्या ठिकाणीं अनन्य होण्यांतच सार्थकता आहे.
तेंच मन वाटेल त्या हेतूने कां होईना, एकदा त्या भावानें
भारलेले माझ्या आंत प्रविष्ट झालें, कीं मागील सर्व पुसलें जातें.
गंगेत मिळत नाही तोपर्यंत वाहणाऱ्या पाण्याला ओहोळ, वहाळ, चगैरे म्हणतात,
मग ते गंगेला येऊन मिळाल्यानंतर ते केवळ गंगारूप होऊन राहातात.

कां खैरचंदन काष्ठे । हे विचंचना तंच चि घटे ।
जंच नेघपति येकाघटे । अग्निमाझि ॥ ४५५ ॥

तैस्यै क्षत्री वेश्य स्त्रिया । कां शूद्र अंत्यादि इया ।
जाती तंच चि वेगळालिया । जंच न भजति माते ॥ ४५६ ॥

मग जाती व्यक्ती पडे बिंदुलें । जेव्हां भाव होंति मज मीनले ।
जैसे लवणकण घातलें । सागरावरि ॥ ४५७ ॥

तंच चि नदानदीचीं नांवे । तंच चि पूर्वपश्चिमें तेयां धावे ।
जंच नैयंति आघवे । समुद्रापासिं ॥ ४५८ ॥

हें चि कळणें येकें मिसें । चित्त माझां ठांडें प्रवेशे ।
एतुलें हो मग आपैसैं । मी होणें असे ॥ ४५९ ॥

आगा वर फोडावेया चि लागि । लोह मीळो कां परिसाचां आंगीं ।
कां जें मिळेल इये प्रसंगीं । सानें हाईल ॥ ४६० ॥

पाहे पां चालभाचेनि व्याजे । तियां व्रजांगनांचिं नीजें ।
मज मीनलेयां काइ माझें । स्वरूप नो होंती चि ॥ ४६१ ॥

ना तरि मियाचेनि मीसैं । माते न पविजे चि काइ कंसैं ।
किं अखंडें वैरावेशें । चैद्यादिकिं ॥ ४६२ ॥

आगा सोडरेपणें चि पांडवा । माझें सायुज्य एयां यादवां ।
पैं ममत्वे वसुदेवा- । दिकां सकळां ॥ ४६३ ॥

नारदा ध्रुवा अक्रूरा । शूका हान सनत्कुमारा ।
ऐयां भक्ति मी धनुर्धरा । प्राप्यु जैसा ॥ ४६४ ॥

तैसा चि गोपीसीं सकामें । तेया कंसा भयसंभ्रमें ।
एरां घातकें मनोधर्में । शिशुपाळां ॥ ४६५ ॥

किंवा खैराचे लांकूड, चंदनाचें लांकूड व इतर रायचळ लाकडें,
ही निचड जोपर्यंत अग्नींत घातलीं नाहीत तोंपर्यंतच होऊं शकते.

त्या प्रमाणें क्षत्रिय, वैश्य, शूद्र व अंत्यज आणि स्त्रिया ह्या जाति,
मला प्राप्त होत नाहीत तोपर्यंत वेगळ्या मानल्या जातात.

मिठाचे कण समुद्रात जसे विलीन होतात, त्याप्रमाणें मनोभावानें
मला शरण आल्यावर जाती, व्यक्ती वगैरे भेद नाहींसा होतो.

जोंपर्यंत समुद्राला येऊन मिळाले नाहीत, तोंपर्यंत नद,
नदी, पूर्व वाहिनी, पश्चिमवाहिनी वगैरे भेद असतो;

आणि मग हेंच चित्त कोणत्याही निमित्तानें मजमध्ये
प्रवेशलें, म्हणजे मग तें आपसूकच मद्रूप होऊन बसतें.

अरे, परिसाला फोडण्याच्या उद्देशानें कां होईना, लोखंडाचा
घण परिसावर पडला तर त्याचें लागलीच सोनें होतें.

अर्जुना, पाहा बरें, प्रेमाच्या निमित्तानें त्या गोपीचीं अंतरंगे
मजशीं एकवटल्यावर त्या मद्रूप झाल्या नाहीत काय ?

किंवां भीतीच्या योगानें कंस मद्रूप झाला नाही का ? निरंतर वैर
करण्याच्या जोरावर शिशुपालादिक मद्रूप झाले नाहीत का ?

सोयरेपणानें यादव, आणि ममतेच्या निमित्तानें वासुदेवादिक,
यांना ममत्वानें माझे सायुज्य मिळालें नाहीं का ?

नारदाला वैराग्याने, ध्रुवाला नारायण स्मरणाने, अक्रूराला सख्यभावाने, शुकाला
पूर्ण श्रद्धा व ज्ञानाने, सनतकुमारांना पूर्ण योगबलाने जसा मी प्राप्त झालों,
त्याचप्रमाणें गोपिकास कामानें, भयभ्रांतीने कंसाला, माझा घात करूं
पाहणाऱ्या शिशुपालादिकांना त्या द्वेषरूप मनोधर्माने माझी प्राप्ती झाली.

आगा मी एकू लाणिचें खार्गे । मज एउठं ये भलेतेणें मार्गे ।
भक्ती कां विषयवैरागें । अथवा वैरें ॥ ४६६ ॥

ह्मणौनि पाइं । प्रवेशाचेया माझां ठांडं ।
उपायांची नाहिं । केणि एथें ॥ ४६७ ॥

आणि भलेतिये जाती जन्माचें । मग भजिजो अथवा विरोधाचें ।
परि भक्तां कां वैरियां होआवें । माझेयां चि ॥ ४६८ ॥

आगा कव्हणें येकें बोलें । माझेपण जरि जालें ।
तरि मीं होणें आलें । हाता निरुतें ॥ ४६९ ॥

एयालागि पापयोनी अर्जुना । कां वैश्य शूद्र अंगना ।
येणें मातें भजतां सदना । माझेयां येति ॥ ४७० ॥

किं पुनर्ब्राह्मणाः पुण्या भक्ता राजर्षयस्तथा ।
अनित्यमसुखं लोकमिमं प्राप्य भजस्य माम् ॥ ३३ ॥

तर मग पुण्यशील ब्रह्मण, भक्त असलेले ऋषिवत् आचार असलेले नृपाळ, ते मला पावतात
हे काय सांगायचें ! अशा या मृत्युलोकीं जन्म पावला आहेस, यासाठीं माझे भजन कर

मग वर्णांमाझि छत्रचामर । स्वर्गु जेयाचें अग्रहार ।
मंत्रविद्येसि माह्येर । ब्राह्मण जे ॥ ४७१ ॥

जे पृथ्वीतळिचे देव । जे तपावतार सावयव ।
सकळ तीर्थांसि दैव । उदैलें जे ॥ ४७२ ॥

जेथ अखंड वसिजे यागिं । वेदांची जे वज्रांगी ।
जेयाचिये दीठिचां उत्सर्गी । मंगळ वाढे ॥ ४७३ ॥

जेयाचिये आस्थेचेनि बोलें । सत्कर्म पाहाळिं गेलें ।
संकल्पें सत्य जियालें । जेयांचेनि ॥ ४७४ ॥

अरे, मी निर्वाणीचें स्थान आहे, मग ते माझ्याकडे भक्तीने, कीं विषय
भावनेने, अथवा वैराग्याने अथवा वैराने. या कोणत्याही मार्गाने येवोत.

म्हणून अर्जुना, माझ्या स्वरूपांत प्रवेश
करण्याला उपायांची काहीच कमतरता नाही.

कोणत्याही जातीत जन्म मिळालेला असावा, मग माझी भक्ती करावी किंवा
माझा द्वेष करावा. पण माझाच भक्त किंवा शत्रू व्हावें, हे मुख्य तत्त्व आहे.

अर्जुना ! कोणत्या कां निमित्ताने होईना, जर मला कोणी शरण
आला, तर मद्रूप होणे हें खास हातीं आलें असे समजावें.

म्हणून, अर्जुना, पापयोनी असो कीं वैश्य, शूद्र, अथवा स्त्री असो,
माझे भजन केलें असतां, तीं सर्व माझ्या स्वरूपाला येऊन मिळतात.

किम्, पुनः, ब्राह्मणाः, पुण्याः, भक्तः, राजर्षयः, तथा,
अनित्यम्, असुखम्, लोकम्, इमम्, प्राप्य, भजस्य, माम्

मग चारही वर्णांमध्ये छत्रचामराप्रमाणें सर्वांच्या वर असलेले,
आणि जे मंत्रविद्येचें माहेरघरच; स्वर्ग हें ज्यांचें वतन, असे जे ब्राह्मण;

ते भूदेव म्हणजे भूलोकीचे देवतुल्य दिव्य आहेत, जे वेदांचें अभेद्य
चिलखत आहेत, ज्यांच्या योगानें सर्व तीर्थांचें दैव उदय पावले आहे;

ज्यांच्या ठिकाणीं यज्ञाचा अखंड वास, जे वेदांचें कवच आहेत.
व ज्यांच्या दृष्टीच्या संबधानें सर्व ठिकाणीं मंगलाची वृद्धी होते;

ज्यांच्या आस्थारूप ओलाव्यानें सत्कर्माचा प्रसार
झाला, ज्यांच्या संकल्पानें सत्य जिवंत राहिलें आहे.

जेयांचेनि गा बोलें । आगिसिआयुष्य जालें ।
 ह्यणौनि समुद्रें पाणीं आपुलें । दीधलें प्रीती ॥ ४७५ ॥

मियां लक्ष्मी हीं केली परौति । फेडून कौस्तुभ घेतला हातीं ।
 मग वोडवली वक्षस्थळाची वाखती । चरणरजा जेयाजेया ॥ ४७६ ॥

आझूं पाउलांची मुद्रा । मीं उरीं वाहें जे सुभद्रा ।
 आपुलेया देवसमुद्रा । जनतेलागि ॥ ४७७ ॥

जेयांचा कोपु सुभटा । काळाग्निरुद्राचा वसैठा ।
 जेयांचां प्रसादीं फूकटा । जोडति सिद्धी ॥ ४७८ ॥

ऐसे पुण्यपुंज्य ब्राह्मण । आणि माझां ठांडं अतिनिषण्ण ।
 आतां मातें पावति कवण । समर्थणें ॥ ४७९ ॥

पाहे पां चंदनाचेनि अंगानीळें । सीतले निंब होंते जें जवळे ।
 तिहिं निजीचीं हीं देवांचिं निडळें । बैसणीं केलीं ॥ ४८० ॥

मग तो चंदनु तेथ न पवे । ऐसैं मनीं चि कैसेनि धरावें ।
 अथवा पातला हें समर्थावें । तेव्हां काइ साच ॥ ४८१ ॥

तेथ निवचील ऐसिया आशा । हरें चंद्रमा आधा ऐसा ।
 वाहिजत असे शिरसा । निरंतर ॥ ४८२ ॥

तेथ निवचिता आणि सगळा । परिमळें चंद्राहूनि आगळा ।
 तो चंदनु काइ स्वलीळा । सर्वाहिं न बैसे ॥ ४८३ ॥

कां रथ्योदकें जियेचिये कासे । लागलेया समुद्रु जालीं अनायासैं ।
 तियें गंगेसि काहीं अनारिसैं । गत्यंतर असे ॥ ४८४ ॥

ह्यणौनि राजर्षी हान ब्राह्मण । जेयां गती मती मीं चि शरण ।
 तेयां त्रिशुद्धी मीं चि निर्वाण । स्थिति ही मीं ॥ ४८५ ॥

ज्यांच्या अभय वचनानें अग्रीला आयुष्य लांभलें आणि
 म्हणून समुद्रानें आपलें पाणी यांच्या प्रीतीकरिता दिलें;

मी लक्ष्मीला सारून पलीकड केली मी कौस्तुभ रत्न बाजूला करून घेतले
 यांची पायधूळ लागाची म्हणून वक्षस्थळाची मोकळी जागा सज्ज केली.

हे नरेंद्रा, माझ्या शांतपणाचा लौकिक कायम राहण्याकरितां
 ज्यांच्या चरणाची मुद्रा मी अजून हृदयावर वागवीत आहे.

हे महावीरा, ज्यांचा कोप म्हणजे कालाग्नीचे घर ! आणि ज्यांच्या
 छायेत अष्टमहासिद्धी सहज फुकटाफुकट हाताला येतात;

अशा प्रकारे जे परम पुण्यवान् ब्राह्मण आहेत आणि माझ्या भक्तीत पूर्ण
 मुरलेले आहेत ते मला प्राप्त होतात हें काय प्रतिपादन करावयास हवें ?

हें पहा, चंदनाच्या अंगवायूनें स्पर्श केलेला जवळचा निंबवृक्षही सुगंधी
 होऊन त्या निर्जीव वृक्षांनेंही देवांच्या मस्तकावर स्थान मिळविलें.

मग चंदन देवाच्या अंगाला उटी म्हणून लागणार नाही असें घडावें तरी कसें ?
 किंवा, त्यास ती जागा मिळाली आहे, या घटनेचें समर्थन का करावें लागावें ?

हलाहल विषप्राशनाने झालेला अंगाचा दाह नाहीसा होईल अशा
 आशेनें, शंकरांनीं मस्तकावर निरंतर अर्धचंद्र धारण केला;

तिथें शांतविणारा, सुगंध पाहातां चन्द्रपेक्षांहीं अधिक आगळा, असा
 जो चंदन, तो सर्वांगावर सहजच कां धारण केला जाणार नाही ?

रस्त्यावर वाहणारे पाणीही गंगेत मिसळले की आपोआप समुद्ररूप
 होतात, तेथे गंगेला परमगती सागरच आहे हे काय नवल आहे का ?

म्हणून राजर्षी किंवा सद्ब्राह्मण असोत ज्यांच्या क्रियेला व बुद्धीला मीच
 आश्रयस्थान आहे. त्यांची गती मीच व शरणस्थानही मीच हे उघड होय,

एयालागि शतजर्जरे नावे । रिगौनि निश्चंता होआवें ।
कैसेनि उघडलेयां असावें । शस्त्रवर्षि ॥ ४८६ ॥

आंगावरि पडतां पाषाण । न सुचावें केवि ओडण ।
रोगिं दाटीला आणि उदासपण । अखदेसीं ॥ ४८७ ॥

जेथ चहूंकडे जळतसे वणवा । तेथौनि कैसेनि न निगजे पांडवा ।
तेवि लोका एउनि एया सोपद्रवां । केवि न भजिजे मातें ॥ ४८८ ॥

आगा मातें न भजावेयालागि । कवण बळ पां आपुले आंगिं ।
काइ घरिं किं भोगिं । निश्चंत केलें ॥ ४८९ ॥

नां तरि विद्या किं वयसा । एया प्राणियांसि हा ऐसा ।
मज न भजतां भर्वसा । सुखाचा जाला ॥ ४९० ॥

तरि भोग्यजात जितुलें । तें एका चि देहाचेया नीके लागलें ।
आणि एथ देह तंच असे पडिलें । काळाचां तोंडीं ॥ ४९१ ॥

बापा दुःखाचें केणें सुटलें । जेथ मरणांचें भरें लोटलें ।
तिये मृत्युलोकचिये असे घडलें । हाटवेळे एणें ॥ ४९२ ॥

आतां सुखेंसिं जीविता । कैसे ग्राहकै कीजेल पांडुसुता ।
काइ राखोंडिया फुंकितां । दीपु लागे ॥ ४९३ ॥

आगा विषाचे कांदे वाटूनि । जो रसु घेइजे पिळूनि ।
तेया नांव अमृत ठेउनि । जैसें अमरां होणें ॥ ४९४ ॥

कां सीस खांडूनि आपुलें । पायांचां खतीं बांधलें ।
तैसें मृत्युलोकचिं भलें । आहे आघवें ॥ ४९५ ॥

हणौनि मृत्युलोकिं सुखाची काहाणी । आइकैजेल कवणाचां श्रवणीं ।
कैची सुखनिद्रा आंथुरणीं । इंगळांचां ॥ ४९६ ॥

शंभर ठिकाणी भोके पडलेल्या नौकेत वसून निश्चिंतपणे कसें बसता येईल,
शस्त्रांचा भडिमार जेथे होतो तेथे उघड्यां अंगाने तो कसा सहन करतां येईल ?

अंगावर दगड पडत असताना संरक्षक ढाल धरू नये काय ?
रोगानें ग्रस्त असतां औषधाचा कंटाळा कराचा काय ?

चहूं बाजूला वणवा पेटला असतां, तिथून दूर न होता कसें भागेल पांडवा ! तसेच
अनेक दुःखांनीं भरलेल्या या मृत्युलोकांत येऊन माझी भक्ती करू नये हे उचित आहे का ?

अर्जुना ! माझे भजन करतां जीवाचे ठिकाणीं असे कोणते सामर्थ्य आहे ?
हे घराच्या जोरावर का भोगांच्या जोरावर वेफिकीर झाले आहेत ?

माझें भजन न करतां, विद्या किंवा तारुण्य
यांच्यापासून प्राण्यांना सुखाची खात्री कोणती आहे ?

तरी जितकें उपभोग्य विषयादिक आहेत, ते सर्व एका देहाच्याच सुखाकरीतां
कारणीं पडता आहेत, आणि इथें तो देह तर काळाच्या मुखींचा कचळ आहे !

बापा रे ! दुःखाचा माल चहू दिशा मांडला आहे, व तो माल मरणांच्या मांपाने मोजला
जात आहे, त्या ठिकाणीं बाजार उठण्याचे समयीं मनुष्यरूपानें येणें झाले आहे.

मग अर्जुना, अशा बाजारांत सुखाचा व्यवहार कसा
होणार ? राख फुंकून दीपज्योत प्रज्वलित होईल का ?

अर्जुना विषाचे कांदे वाटून जो रस निघेल, त्याचें नांव
अमृत असें ठेवून ज्याप्रमाणें अमरत्वाची इच्छा बाळगावी,
किंवा आपलें शिर तोडून पायावरच्या जखमेवर तें बांधावें,
तसे या मृत्युलोकांतील सर्व व्यवहार चाललेले आहेत.

म्हणून या मृत्युलोकांत सुख आहे असे कोणाच्या ऐकिवात आहे का ?
विचवांच्या अंथरूणावर निजल्यास सुखानें झोप कशी लागणार ?

जिये लोकिंचा चंद्र क्षयरोगी । जेथ उदो होये अस्तवावेया चि लागि ।
दुःख लेउनि सुखाची आंगी । सल्लित जगातें ॥ ४९७ ॥

जेथ मंगळाचा अंकुरी । सवें चि अमंगळांची आहे पोहोरी ।
मृत्यु उदयाचा परिवरी । गर्भ गिवसी ॥ ४९८ ॥

जीतें नाहिं तेयाचें चिंतवी । तंव तें चि नेइजे गंधर्वी ।
गेलेयाची कळणी गावी । शुद्धि न लभे ॥ ४९९ ॥

आगा गिवसितां आघवां वाटीं । परतलें पाउल चि नाहिं किरिटी ।
सैघ निमालेयांचिया गोठी । तिये पुराणें जेथिचीं ॥ ५०० ॥

जेथिचिये अनित्यतेची थोरी । करितेया ब्रह्मेयाचें आयुष्यवेर्हीं ।
कैसें होणें नाहिं अवधारीं । निपटूनियां ॥ ५०१ ॥

ऐसी लोकिची इये नांदणुक । तेथ जन्मले आहाति जे लोक ।
तेयांचिये निश्चिंतयेचें कें कवतिक । दीसतसे ॥ ५०२ ॥

पैं दृष्टादृष्टिचिये जोडी । भांडवला न सुटे कचडी ।
जेथ सर्वस्वें हाणि तेथ कोडी । वेचितील ॥ ५०३ ॥

जो बहू इये विषयविलासीं गूंपे । तो ह्यणे उचाई पडिलां सांपें ।
जो अभिलाषाभारें दडपे । तेयातें सज्जानु ह्यणति ॥ ५०४ ॥

जेयाचें आयुष्य धाकुटें होए । बळ प्रजा जिरौनि जाए ।
तेयाचे नमस्कारिजति पाए । वडील ह्यणौनि ॥ ५०५ ॥

जंव जंव श्वान बळिया वाढे । तंव तंव भोजें नाचति कोडें ।
आयुष्य निमालें आंतुलीकडे । ते ग्लानि नाहिं ॥ ५०६ ॥

जन्मलेया दिहें दिवसें । हों लागे काळाचेया ऐसें ।
किं वाढतीं करिति उल्हासें । उभिति गुढिया ॥ ५०७ ॥

ज्या मृत्युलोकांतील चंद्र क्षयरोगाने पळाडला आहे, जिथें सूर्योदय होतो खरा,
पण तो अस्त होण्यासाठीच ! जेथें दुःख सुखाचें सोंग घेऊन जगाला छळीत असतें;

मंगलतेचा अंकुर उगवला की तेथे अमंगलतेचे पोरकिडे
पडतात. व मृत्यू हा उदरांतील गर्भाला देखील शोधीत यतो;

मृत्युलोक जे नाही त्याचे चिंतन करायला लावतो, तें लाभलें, तर तत्क्षणीं
जें गंधर्वाकडून हिरावले जातें, व कोणत्या गांवीं जातात याचा शोध लागत नाही

अरे अर्जुना, सर्व वाटांनी शोध केला असताही जेथें माघारी येण्याची
गोष्टच नाही, आणि जेथील पुराणें सर्वप्रकारें मृतांच्याच कथा सांगताहेत,

या लोकांचा निर्माता जो ब्रह्मदेव त्याच्या आयुष्यापर्यंत जेथील क्षणभंगुरतेचा प्रभाव
जाऊन भिडतो. अर्जुना, हें नाहीसें होणें कसें सरसकट व्यापक आहे तें नीट ऐक.

अशी ज्या लोकींची अशाश्वत स्थिती आहे, तेथें जें जीव जन्माला
आले, ते निश्चित राहतात. त्यांच्या निश्चितपणाचें आश्चर्य वाटतें.

अरे, ज्यापासून इहपरलोकींचा लाभ होतो, त्यासाठी एक कचडीही तेथे लोक
खर्चीत नाहीत. जिथें सर्वस्याची हानी विधिलिखित, तेथे कोटी रुपये खर्च करतात.

जो नाना प्रकारच्या विषयविलासांत गुंतलेला, त्याला हा सांप्रत सुखांत
पडला आहे' असें म्हणतात, व जो लोभी आहे त्याला ज्ञानी असें म्हणतात.

ज्याचें आयुष्य थोडें राहिलें आहे, आणि ज्याचीं बल आणि बुद्धि हीं
नाहींशीं झाली त्याला वडील म्हणून चरणस्पर्शपूर्वक वंदन करतात.

लहान मूल जो जों मोठें होतें, तों तों त्याचा आनंद मानतात; पण एक
एक दिवस त्याचें आयुष्य कमी होत जात आहे याची खंती वाटत नाही.

जन्मापासून दिवसानुदिवस काळाच्याच स्याधीन होत
असतो; परंतु आनंदानें वाढदिवस करून गुढ्या उभारतात.

अगा मर हा बोलु न सांहांति । आणि मेलेया तरि रडति ।
परि असतें जींत न गणिति । गैसासै पै ॥ ५०८ ॥

दर्दुरु सापें गीळिजतु उभा । तो मासिया वेंटाळी जीभा ।
तैसे प्राणिये कवणा लोभा । चाढचिति तृष्णा ॥ ५०९ ॥

आहा कटा अंखटें । हें मृत्युलोकिचें उपराटें ।
एथ अर्जुना जह्नें अवचटें । जन्मलासि ॥ ५१० ॥

तह्नें झडझडौनि वहिला निग । इये भक्तीचिये वाटे लाग ।
जीया पाचसी अव्यंग । निजधाम माझें ॥ ५११ ॥

मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु ।
भामेवैष्यसि युक्तत्वैवमात्मानं मत्परायणः ॥ ३४ ॥

माझ्या ठिकाणीं मन लाव, माझा भक्त हो; माझेंसाठीं यजन कर, मलाच नमस्कार
कर, अशा रीतीनें मत्परायण होऊन चित्त योजल्यावर तूं माझ्याप्रत येशील.

तूं मन हें मीं चि करीं । माझां भजनीं प्रेम धरीं ।
सर्वत्र नमस्करिं । मज एकातें ॥ ५१२ ॥

माझेनि अनुसंधानें देख । संकल्प जाळणें अशेख ।
मद्याजी ह्यणिपे चोख । तें यया नांच ॥ ५१३ ॥

ऐसा मियां आथिला होंसी । तेथ माझिया चि स्वरूपा येसी ।
हें अंतःकरणिचें तुसीं । बोलिजत असें ॥ ५१४ ॥

आगा आववेया चोरिया आपुलें । जें सर्वस्व आह्वि असे ठेविलें ।
तें पावौनि सुख सांचलें । होउनि ठांसी ॥ ५१५ ॥

ऐसेनि साचलेनि परब्रह्म । तेणे भक्तकामकल्पद्रुमें ।
बोलिले आत्मारामें । संजयो ह्यणे ॥ ५१६ ॥

अरे, मर हा शब्द देखील सहन होत नाही, व कोणी मेल्या तर रडतात, पण
असलेले आयुष्य व्यर्थ जात आहे, याचा विचार मूर्खपणे करत नाहीत.

बेडूक सापाकडून गिळला जात असतांना, तो तोंडासमोर आलेली माशी पकडण्यासाठीं
जीभ लांब करतो, तसेच हे प्राणी आपल्या चासना चाढवीत असतात; कोण जाणे ?

अरेरे ! अर्जुना, हें वाईट आहे ! हे मृत्युलोकीचे सगळेच उलटे
आहे, अर्जुना, तूं आपल्या कर्मगतीनें येथें जन्मला आहेस,

तरी या मृत्युलोकाच्या राहाटीतून झटकन् मोकळा हो; आणि ज्या भक्तीच्या
मार्गानें माझ्या निर्दोष अक्षय्य पदाचा तुला लाभ घडणार आहे, त्या मार्गाला लाग.

मन्मनाः, भव, मद्भक्तः, मद्याजी, माम्, नमस्कुरु,
माम्, एव, एष्यासि, युक्त्वा, एवम्, आत्मानम्, मत्परायणः

तूं आपलें मन मद्रूप कर; माझ्या भजनाच्या ठिकाणीं प्रेम
धर आणि सर्व ठिकाणीं माझे अस्तित्व जाणून मला वंदन कर.

माझे ठिकाणीं चित्त ठेवून व सर्व संकल्पांची राखरांगोळी
करणें त्यालाच माझे चांगलें यजन करणारा म्हणावें.

असा जेव्हां तूं माझ्या योगानें पूर्ण संपन्न होशील, तेव्हांच माझ्या स्वरूपास
पावशील. ही माझ्या अंतःकरणांतील गुह्य गोष्ट तुझ्याजवळ सांगत आहे.

अरे, आम्ही सर्वांपासून आजपर्यं जें गुप्त ठेवले आहे, किंवा कोणांलाहि कधीं
न सांगितलेलें हें गुप्तित तुला प्राप्त होऊन त्यामुळें तूं सुखरूप होऊन राहशील.

संजय म्हणतो राजा ! भक्ताचे मनोरथ पूर्ण करणारे अशा
त्या ब्रह्मस्वरूप सांचळ्या श्रीकृष्णांनीं अर्जुनास बोध केला,

अहो आइकत असा अवधारा । तंच एया बोला निवांत ह्यांतारा ।
जैसा ह्यैसी नुठी कां पुरा । तैसा उगला चि असे ॥ ५१७ ॥

तेथें संजये माथा तूकिला । आहा अमृताचा पाउसु चरिषला ।
हा एथ चि असतु गेला । सजेया गावां ॥ ५१८ ॥

तन्हें दातारु हा आमचा । ह्यणौनि ऐसैं बोलतां मैळेल वाचा ।
काइ जालें एयाचा । भोगू चि ऐसा ॥ ५१९ ॥

परि बापु भाग्य माझें । जें वृत्त सांघावेयाचेनि व्याजें ।
कैसा रक्षिला मुनिराजें । व्यासदेवें ॥ ५२० ॥

एतुलें हें वाडें सायासैं । जंच बोलतसे वटें मानसैं ।
तंच न धरे चि आपुलेया ऐसैं । सात्विकिं केलें ॥ ५२१ ॥

चित्त वाचठेलें आठौ घेंत । वाचा पांगुळैली जेथिची तेथ ।
आपादकंचुकित । रोमांचीं जालें ॥ ५२२ ॥

अर्धोन्मीलित डोळे । चरिषताति आनंदजळें ।
आंतुला सुखोर्मीचेनि बळें । बाहिरि कांपे ॥ ५२३ ॥

पैं आघवां चि रोममूळीं । आलां स्वेदकणीं निर्मळीं ।
लेडला मोतियांची कडियाळी । आवडे तैसा ॥ ५२४ ॥

ऐसा महासुखाचेनि अतिरसैं । जेथ आटणी होईल जीवदशे ।
तेथ निरोविलें व्यासैं । तें नेंदी चि हों ॥ ५२५ ॥

आणि कृष्णार्जुनाचें बोलणें । घोकरि आलें श्रवणें ।
किं देहस्मृतिचा तेणें । चापसा केला ॥ ५२६ ॥

तेव्हां नेत्रिचें जळ विसर्जी । मग सर्वांगिचा स्वेदु परिमार्जी ।
तेचि च ह्यणे अवधारा हो जी । धृतराष्ट्रातें ॥ ५२७ ॥

म्हातारा धृतराष्ट्र हे बोल स्वस्थपणें ऐकत होता. ज्या प्रमाणें पाण्याच्या
पुरांत बसलेला रेडा हालत नाही, तसा तो पुत्रलोभामध्ये गुंतलेला होता.

त्या चेळी संजयाने मान डोलविली, आणि मनांत म्हणाला, अहा ! आज
अमृताची वृष्टि झाली; परंतु हा म्हातारा, येथें असून नसल्यासारखाच आहे !

हा आमचा पोशिंदा आहे, म्हणून हें असें बोलल्यानें अंगीं
दोष लागेल, काय कराचें याचा स्वभावच असा आहे.

परंतु मी मोठ्या भाग्याचा खरा, युद्धाचा वृत्तांत सांगण्याच्या
निमित्तानें व्यासदेवांनीं मला निर्भय राखले आहे.

मोठ्या कष्टानें मन आवरून धरून, संजय मनातल्या मनांत बोलत आहे,
तों असा अष्टसात्विकभाव उत्पन्न झाला कीं, तो त्यास आवरेना.

चित्त चकीत होऊन आटाचयास लागलें आणि वाणी जिथल्या
तिथें पांगुळली. च सर्व अंगावर रोमांच उभे राहिले.

अर्धवट मिटलेल्या डोळ्यांतून आनंदाश्रू वाहू लागले, आणि अंतर्यामांत
उसळणाऱ्या सुखाच्या लाटेच्या जोरामुळें त्याचें बाहेरील शरीर कांपू लागलें.

सर्व रोमांच्या मुळांशीं निर्मळ स्नेहबिंदू तरारले. त्यामुळें जसा एखाद्यानें
मोत्याचा जाळीदार अंगरखा घालाचा तसा तो दिसू लागला.

या महासुखाच्या प्रेमानें जेव्हां जीवदशेची आटणी होण्याची वेळ आली,
पण व्यासांनी जी आज्ञा दिलेली होती तीमुळे संजय देहभानावरच राहिला.

आणि चर श्रीकृष्णाचे बोलणें घों घों करीत कानावर आल्यामुळे,
त्या बोलण्यानें संजयाच्या ठिकाणीं देहस्मृतीचा वाफसा केला.

तेव्हां डोळ्यांतील आनंदाश्रू त्यानें पुसलें सर्व आंगावरचा घामही
पुसला, आणि धृतराष्ट्रास म्हणाला, कीं अहो, ऐकतांहात नां ?

आतां कृष्णवाक्यबीजा निवाडु । आणि संजयो सात्त्विकाचा बिंवडु ।
ह्यणौनि सवयां चि होइल सुरवाडु । प्रमेयपिकाचा ॥ ५२८ ॥

अहो अळुमाळु अवधान देआवें । ईतुलेनि आनंदरासिवरि
बैसावें । बापु श्रवणेंद्रियांचेनि दैवें । घातली माळ ॥ ५२९ ॥

ह्यणौनि विभूतिंचा ठाओ । अर्जुना दावील सिद्धांचा राओ ।
तो आइकां ह्यणे ज्ञानदे३० । निवृत्तिचा ॥ ५३० ॥

आतां श्रीकृष्णरूप उत्तम बीजास संजयाच्या सात्त्विकतेचा
बिंवड मिळाल्यामुळे श्रोत्यांना प्रमेयपिकाचा सुकाळ होईल.

श्रोते हो, या कथानकाकडे थोडेंसें लक्ष द्यावें, आणि एवढ्यानें आनंदाच्या राशीवर
बसावें. कोण भाग्य, कीं श्रवणेंद्रियाच्या गळां दैवानें जणूं पुष्पमालाच घातली आहे.

म्हणून अर्जुनास सिद्धांचा सम्राट ईश्वरविभूतीचीं जीं स्थळें आहेत तीं
सांगेल, अशी ऐकण्याची विनंती निवृत्तिदास ज्ञानदेव श्रोत्यांना करतात.

ॐतत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे राजविद्यावर्णनं नाम नवमोऽध्यायः

सार्थ ज्ञानेश्वरी

अध्याय दहावा

ॐ नमो विशदबोधविदग्धा । विद्यारविंदप्रबोधा ।
परापरमप्रमदा- । विलासिया ॥ १ ॥

नमो संसारतमसूर्या । अप्रमिता परमवीर्या ।
तरुणतमतुर्या । ललनलीला ॥ २ ॥

नमो जगदखीलपाळणा । मंगळमणीनिधाना ।
सज्जनवनचंदना । आराध्यलिंगा ॥ ३ ॥

नमो चतुरचकोरचंद्रा । स्वानुभावनरेन्द्रा ।
श्रुतिसागरसमुद्रा । मन्मथमन्मथा ॥ ४ ॥

नमो सुभावभजनभाजना । भवेभकुंभभंजना ।
विश्वोद्भवभुवना । गुरुराया ॥ ५ ॥

तुमचा अनुग्रहो गणेशु । जैसा आपुला दे सौरसु ।
तैं सारस्वतीं प्रवेशु । बाळका आथि ॥ ६ ॥

जी दैविकी उदारा वाचा । जैं राजादेशु दे नाभिकाराचा ।
तरि नवरसदीपिचा । पाउडु लाभे ॥ ७ ॥

आपुलें स्नेह ते चि वागीश्वरी । जेया मुकेयातें अंगिकारी ।
तो वाचस्पतिशीं करी । प्रबंधहोडा ॥ ८ ॥

हें असो दीठि जेयावरि झळके । हा पदकर जिये माथां पारुखें ।
तो जीउ चि परि तूके । महेशेंशीं ॥ ९ ॥

एवढें जिये महिमेचें करणें । तें वाचाबळें वानावें कवणें ।
काइ सूर्याचेया आंगा उटणें । लागतसे ॥ १० ॥

स्पष्ट बोध करण्यांस चतुर असलेल्या विद्यारूपी कमलाचा विकास करणारे, परावाणी
हीच कोणी तरुण स्त्री, त्या स्त्रीशीं विलास करणाऱ्या, तुम्हास माझा नमस्कार असो !

संसाररूप अंधकाराचा नाश करण्यांच्या सूर्याप्रमाणें, निरुपम अशा श्रेष्ठ सामर्थ्यानें युक्त,
नुकतीच तारुण्यांत येणारी जी तुर्यावस्था, तिचे स्नेहानें लालन करणारे, तुम्हाला नमस्कार !

सर्व जगाचे पालन करणारा, कल्याणरूप रत्नाची खाण असलेले, सज्जनरूप वनांत
चंदना सारखा श्रेष्ठ, आराधनेस योग्य असे दैवत तूच आहेस. तुम्हांला नमस्कार !

शहाण्या चित्तरूपी चकोरास आनंद देणाऱ्या चंद्रा, अहो आत्मानुभवी जनांचे सम्राट,
श्रुतींच्या ज्ञानाचा समुद्र, आणि मदनाचा नाश करणारा अशा तुला मी नमन करतो.

शुद्ध भावानें भजण्यास योग्य असणारे, जे संसाररूपी हत्तीचे गंडस्थल फोडणारे
आहेत, व विश्वाच्या उत्पत्तीचें स्थान असणारे, अशा गुरुराजांना वंदन असो.

श्रीगुरुनाथा ! तुमची कृपा हीच गणेश देवता होय. तो जेव्हां आपले
सामर्थ्य देतो, तेव्हां अज्ञ नेणता बालक देखील सर्व विद्यापारंगत होतो.

गुरूंच्या उदार वाणीनें जेव्हां अभयवचन मिळाले असतां
श्रृंगारादि नवरसरूपी अमृताच्या समुद्राचाहि थांग घेता येतो.

श्रीगुरुनाथा ! आपले प्रेम हीच कोणी सरस्वती होय. तिनें जर मुक्याचा
अंगीकार केला, तर तो पैजेनें बृहस्पतीबरोबर चादविचाद करतो.

जें असो, श्रीगुरुराया ! परंतु ज्यावर आपली कृपादृष्टी होते, किंवा आपला कोमल
हात ज्या मस्तकावर ठेवला जातो, तो जीव जरी असला, तरी तो शंकरासमान होतो.

असा ज्या गुरुकृपेचा महिमा आहे, तिचे वर्णन मी कोणत्या वाचेच्या
बलानें करूं शकेन ? कारण सूर्याच्या अंगाला उटणें लावतां येईल काय ?